

Nordlands jordbruk

Av Edvard Valberg

Nordland er en grovrynket landstripe mellom Kjølen og Nord-Atlanteren. Fra Andenes i nord til Bindal i syd spenner fylket over 510 km i luftlinje, en avstand som fra Oslo til Namsos. I tillegg til de mange mil er landet lemlestet med dype fjorder og høge fjell. Lengre ute finner vi den store bølgebryter av øyer og sund. Det var ikke godt å ferdes her uten båt, så de første nordlendinger var neppe jorddyrkere. Men de måtte nødvendigvis bo på land, og etter hvert gikk det ikke likere til enn at kvinnene begynte å drive litt med jordbruk på si. Etter mange generasjoner fikk nordlandskvinnen riktig nok laget moldtrell av sin primitivt fiskende mann, men han underkastet seg aldri totalt. Derfor nyter han ennå i dag det enestående privilegium at han i noen måneder kan reise fra kone og fjøs for å samles med likesinnede i Vestfjordens grå kav.

Slitet på nybrottene

Denne livsstil har nok satt sine merker, for en av de første ambulerende agronomer har uttalt i mild fortvilelse: «For nordlendingen at opkaste nogle meter grøft fortøner sig som aldeles uoverkommeligt, men at seile 100 mile i storm og sjø er for ham en leg at betragte.» Agronomen generaliserte kanskje med en viss rett, men vi kjenner også andre typer i Nordlands jordbruk, – menn som Isak med jernskjegget. De siste av hans kaliber kan man ennå finne i enkelte avsidesliggende vedskjul, men de er både krøkte og stive etter blodslitet på nybrottene.

Disse nybrott som nordlendingen først kom til å slå seg ned på finner en naturlig nok på strandflatene ute ved sjøen, på øyene og i de lune viker langs fjorder og sund. Under den marine grense er mye av jorda fin sand som i enkelte områder er overgrodd av dype og vide myrer. Jordressursene er ikke sammenhengende, men finfordelt i små porsjoner vidt omkring i det store landskapet, og kvaliteten varierer sterkt fra fjell til fjære.

Halvparten er dyrket

Når det gjelder klima, er ikke variasjonen på langs så stor som de 50 mil skulle tilsi, for Golfstrømmens under-

sjøiske blodomløp regulerer temperaturen, og Nord-Atlanterens evige lågtrykk gjør liten forskjell på helgelending eller vesteråling.

I hele fylket er både temperatur og nedbør tilstrekkelig for grasproduksjon. Potet, gulrot og rotvekster kan gi årsikker avling på de fleste gardar. Korn ble tidligere dyrket over hele fylket, selv om utbyttet kunne bli magert.

Under disse forhold ble det i 1969 nytta ca. 600 000 dekar til jordbruksformål, og en kan trygt regne med at dette utgjør bare en halvpart av det areal som med fordel kan dyrkes og utnyttes til jordbruksformål i Nordland. Av fjellbeitene utnyttes ca. en tredjepart, og grasliene gror til med en uframkommelig jungel av kratt og grove urter etter hvert som beitedyrene forsvinner.

Selv om klimaet setter sine grenser og jordressursene er spredt, så er de likevel store og mangfoldige. Og deres verdi vil sikkert auke når den nåvirkende utviklingslinje er løpt ut.

Utvikling

Fra gammelt av var det neskonger og seinere godseiere som eide Nordland. I 1825 var det således bare 704 selveierbruk i fylket mot 5164 bygselbruk. I løpet av de neste 50 år ble leilendingsvesenet sterkt redusert, slik at Nordland i 1875 hadde 5120 selveierbruk av 7685 totalt. Vi ser at tallet på gardsbruk har auka sterkt i denne perioden, og denne utvikling med bureising og oppdeling av eldre bruk fortsatte helt fram til annen verdenskrig. I 1920- og 1930-årene vandret det mang en Isak rundt i utmarkene på leiting etter jord. Og med de økonomiske forhold som den gang rådde var en karrig jordlapp selve livberginga.

Langs kysten utviklet det seg en kombinasjonsnæring mellom fiske og jordbruk. Det er Nordland med sine særegne naturmuligheter som har skapt fiskarbonden. Denne kombinasjonen har holdt seg helt opp til vår tid, men det er etterhvert blitt et sterkere skille mellom de som driver jordbruk og de som driver fiske som eneyrke. Det kan vel saktens alltid reises spørsmål om hvilken næring som er viktigst, hvilken som gir grunnlag for størst beskjeftigelse og utbytte.

Vurderer man slik kommer man fram til de forskjelligste svar. Som f.eks. statsråd Sofus Arctander i et foredrag i Polyteknisk Forening i Oslo i 1907 der han bl.a. sa:

– Jeg vil forudskikke den Sats, der maaske vil overraske Sørhlendinger, at for Tiden ialfald er det ikke

*Høyberging ved
Saltstraumen.*

Familien hadde flyttet sørover, men hjemlengselen til Vesterålen ble for sterk; her settes poteter på nybrott i Bø.

Fiskeriene, men Landbruget, som er den viktigste Næringsvei i Nordland. Alle de forskjellige Fiskerier deroppe pleier visstnok i gode Aar at give Nordlændingen et Bruttoudbytte av 8–10 Mill. kr., mens de 9000 nordlandske Gaarder og de 7000 Smaabrug bringer et adskillig større Nettoudbytte med sine ca. 6000 Ha Korn og Potetesland hvorpaa der avles Aar om andet ca. 50 000 Hl Byg, ca. 24 000 Hl Havre og næsten $\frac{1}{2}$ Million Hl Poteter, med sine 30–40 000 Ha Eng og Vold, sine 62 000 Stk Storfæ, 70–80 000 Sauer og 12–13 000 Gjæder, hvortil kommer mangelsteds en nok saa betydningsfuld Skogsdrift og paa de fleste Steder en Torvdrift der skaffer det fornødne Brændsel. Selv under Nordlandske Forhold er Landbrugets Afkastning ialfald jævner og sikrere at regne paa end adskillige av Fiskerierne —».

Statsrådets vurdering av det nordlandske jordbruket var utvilsomt riktig. At oppmerksomheten ikke var festet så sterkt på jordbruket, har utvilsomt sammenheng med at det var utbyttet fra fiskeriene og andre næringer som var handelsvare og gav korn og andre livsfornødenheter tilbake. Jordbruket var her som på så mange andre steder i landet et ledd i naturallusholdningen der avkastningen stort sett gikk til eget forbruk. Med utgangspunkt i selvbearbeidingsøkonomien og ut fra en særegen geografi måtte brukene bli små, og spredt som de var virket ikke jordbruket særlig imponerende. Men de mange små bruk utgjorde likevel fylkets hovednæringsvei. I 1959, før mellomkrigstidens bureisere begynte å dø ut for alvor, var

antall gardsbruk over fem dekar oppe i 21 721. Seinere har folkeflukten fra landsbygda i Nordland nærmest vært å betrakte som et ras med følgende forløp:

1959 21 721

1969 14 162

1974 9 150

Ingen vet i dag hvor dette skal ende, men «utviklinga» går så fort at vi burde ha gode muligheter for å komme til finalen.

Det ligger mange og ulike drivkrefter under denne utviklinga, men vi bør vel først se på jorda og bruken av denne, for det er tross alt her verdiene skapes.

Årelating

I 1917 utgjorde grasarealet over 90 prosent av jordbruksarealet i Nordland. Dette engbruk var et typisk høstingsbruk, hvor svært lite av enga var grøftet, dyrket og tilsådd med frø. Gjødslinga bestod for det meste av husdyrgjødsel i den utstrekning det ble noe til overs etter at åkrene hadde fått sitt. Avlingene kunne ligge mellom 150–350 kg tørrstoff pr. dekar alt etter gjødsling og vekstvilkår, og det er svakt. Men tiden hadde mot og fornuft, og det fantes forskere som satte jordbrukets praktiske tarv framfor høgvitenskapelig glassperlespill. Blant veilederne eksisterte det idealistiske jordbruksmisjonærer som med møkk under neglene hadde bøndernes tillit. Og Isak selv eksisterte. Han gjorde jobben, og han utnyttet den aukende kunnskap som etter hvert forelå. Gjødsling, grøfting og kalking ble tatt i bruk for å bedre jordkulturen. Nye sorter av korn, poteter, rotvekster og gras så dagsens lys og ble tatt i bruk. Alt var vel fundert på de naturforhold en arbeidet under, og avlingene auka betydelig fram til 1950-årene.

Etter 1950 har vi gjennomgått en utvikling med sterk økonomisk vekst basert på industrialisering, auka servicetilbud og offentlig engasjement på ulike sektorer. Vi har hatt landbrukspolitisk borgfred hvor staten og landbruksorganisasjonene som de store parter i denne del av næringslivet har vært enige om å kjøre ensidig etter en streng effektiviseringslinje for å holde bøndernes inntekter noenlunde i samsvar med andre yrker. Slik situasjonen var etter krigen med underskudd på arbeidskraft i de ekspanderende næringer, og på den andre siden av et overbefolket og lite mekanisert jordbruk var rasjonaliseringslinja et godt og effektivt virkemiddel til å skape en positiv samfunnsutvikling og en bedre økonomi

også i jordbruket. En ble så begeistret for rasjonaliserings mangesidige og positive virkning at en hadde vanskelig for å skjønne at årelatingen burde avsluttes før pasienten var helt fri for blod.

Så kom traktoren

I Nordland avløste traktoren hesten som trekk-kraft. En rekke nye redskaper og maskiner ble tatt i bruk. Tyngden på maskiner og redskaper auka jevnt og sikkert, og driftsmetodene utvikla seg i takt med bruken av de nye maskinene. Dette har ført til at mesteparten av grasavlinga nå blir ensilert. Enga blir høstet svært tidlig, og to ganger i veksttiden for ensilering. En stadig mindre del av grasarealet blir nyttet til høy. Disse nye driftsmetodene innebar en sterk arbeidsrasjonalisering som førte til klare økonomiske fordeler, men metodene var tilpasset bedre naturforhold enn hva vi finner i Nordland hvor sommeren er kort og fuktig, og hvor mye av jorda er djup og tung myr.

I praksis begynte virkningen å gjøre seg gjeldende som en avlingsmessig stagnasjon og tilbakegang tidlig i 1960-årene. Situasjonen manifesterte seg klarest i distrikter med mye myrjord og i nedbørrike strøk. Forsøkene viste at hovedårsakene til denne avlingsstagnasjon i eng hadde sammenheng med intensiv høsting og tunge maskiner.

Endret høstetid førte til at den typiske nord-norske vekstrytme med en markert topp midt på sommeren ikke kunne utnyttes effektivt av timotei fordi plantene ved tidlig første-slått gav sterkt redusert avling. Videre førte høstesystemet til at timotei ikke fikk høve til å samle til-

På de flate øyene ute ved kysten finnes noen av Nordlands beste jordbruksområder, og hesten trekker ennå høylasset på Tjøtta.

*Jordbæråker ved
Finneidfjord i Hemnes.*

Ødegårdene

strekkelig med opplagsnæring som en forberedelse til vinteren. Dermed auka vinterskadene betraktelig.

I tillegg til disse biologiske virkninger som følge av de nye driftsmetoder ble avlinga sterkt redusert ved at jordas fysiske struktur ble ødelagt etter kjøring med de tunge maskinene. Sammenpressinga fører til at luft- og vanntransporten i jorda hemmes. Resultatet blir ofte en omfattende drukningsdød og mekanisk ødeleggelse av timoteieng på myrjorda.

Den logiske konsekvens av en drift hvor kulturgrasartene drepes fortære ville være å fornye enga tilsvarende oftere, selv om dette måtte medføre ekstra kostnader. Dette har ikke skjedd, og årsaken er alt vesentlig den at åkerarealet er for lite til at en kan gjennomføre et vekstskifte som gir høve til den nødvendige fornying av enga. I samme tidsrom som engdriften ble omlagt avtok arealet av korn, potet, rotvekster og grønnforvekster. Nordlandsbonden skulle bli spesialist på grasdyrking. Men i realiteten er det slik at en må ha et visst åkerareal dersom en skal kunne drive en forsvarlig engdyrking.

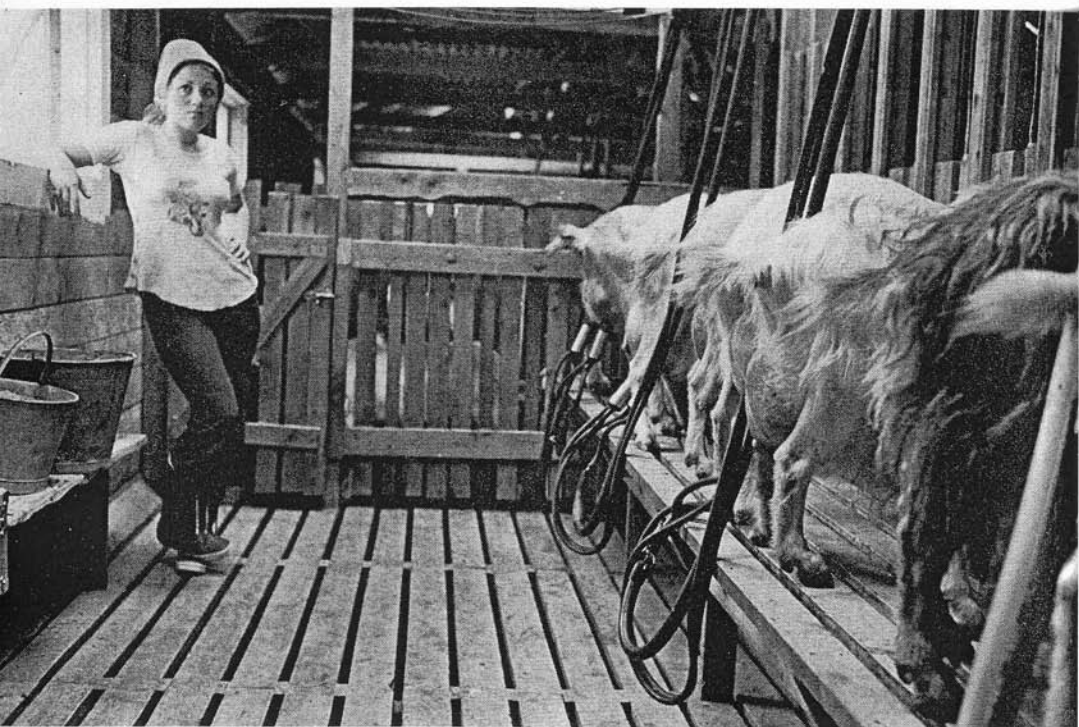
På denne bakgrunn har utviklinga i løpet av de siste 10-år vært preget av minkende avlinger på den ene side, og av aukende driftsomkostninger og investeringer på den andre. Når det samtidig har vært stor etterspørsel etter arbeidskraft i andre yrker, er det ikke så rart at de fleste av rekruttene i Nordlands jordbruk har forlatt små-

brukene. Etter hvert som de gamle slitere døde ut, begynte ødegardenes antall å stige.

Det var selvsagt de mindre og avsidesliggende bruk som først ble ulønnsomme. De som foreløpig overlevde ble i stand til å auke husdyrholdet ved å auke kraftforforbruket og ved å høste den jord som etter hvert ble ledig i nabolaget. På denne måte kunne de dyktigste holde tritt med rasjonaliseringskravet enda en tid. Store kraftformengder ble satt inn i produksjonen, og samtidig ble husdyravlen effektivisert. Dermed kunne en produsere større melkemengder pr. ku, og færre gardbrukere ble i stand til å dekke etterspørselen etter melk med et mindre antall kyr, totalt.

Tilsynelatende er bildet perfekt, men utviklingslinja er likevel ikke stabil. Produksjonen på den leide jord avtar i mengde og kvalitet fordi jorda ikke blir holdt ved like med grøfting og fornying av den produktive grasbestand. Etter hvert som denne jorda forsumpes, er det en tendens til at kraftforforbruket auker ut over de grenser som fra foringssynspunkt anses fordelaktige. Det er ikke til å komme bort fra, at kua med sine fire mager fra naturens hånd er en utmerket fabrikk for omsetning av grovfor. Derfor hjelper det ikke helt at prisforholdet mellom

Maskinene gjør jobben på en geiteseter i Beiarn.

kraftfor og melk favoriserer bruk av kraftfor, framfor en komplisert og arbeidskrevende grovforproduksjon. En kan ikke i farten skape kua om til gris og gi den bare kraftfor. Derfor må en i Nordland reise til Sverige etter høy når vår egen produksjon svikter.

Ressursene ligger der!

Grovformangel er i dag et vesentlig problem i Nordlands jordbruk, «og dette vil neppe endres selv om bøndenes inntekter skrus opp på et anstendig nivå i løpet av de neste 2–3 avtaleperioder. Men en auka lønnsomhet i jordbruket vil gjøre det mulig å opprettholde en viss husdyrproduksjon basert på et minimum av grovfor.

Vil vi derimot endre grovforsituasjonen, måtte sterkere virkemidler tas i bruk.» En måtte da, som pionerene først i dette århundre, starte med de naturlige forutsetninger og ressurser, og så innrette virkemidlene med tanke på å utnytte disse optimalt. Dette ville innebære at vi måtte satse på en radikal forbedring av jorda som vekstmedium. Drift og mekanisering måtte tilpasses naturforholdene. Åkerarealet måtte aukes. Sauehold og geithold måtte aukes, og produksjonen på storfe måtte differensieres med tanke på en bedre utnytting av grovfor og beiter. Skulle dette gjøres av folk med normal arbeidsevne, på vanlig arbeidstid og med en rimelig betaling, så ville kanskje dette koste så mye at vår allmenne velferdsutvikling ikke kunne tåle det.

Men jorda ligger der, og i nødsfall vil en som tidligere kunne utnytte den.